

Oblicza sarmatyzmu (Potocki – pozytywny, Pasek – negatywny)

Sarmatyzm był jedną z najważniejszych ideologii polskiej szlachty XVII wieku. Początkowo oznaczał zespół wartości związanych z patriotyzmem, odwagą, przywiązaniem do wolności, tradycji oraz religii. Szlachta wierzyła, że wywodzi się od starożytnego ludu Sarmatów, co miało podkreślać jej wyjątkowość oraz szczególną rolę w państwie. Z biegiem czasu idea ta uległa jednak wypaczeniu. Obok pozytywnych cech zaczęły pojawiać się pycha, ksenofobia, prywata, niechęć do reform i przekonanie o własnej wyższości. Dwa odmienne spojrzenia na sarmatyzm odnajdujemy w twórczości Wacława Potockiego oraz Jana Chryzostoma Paska. Potocki ukazuje przede wszystkim jego szlachetne ideały i jednocześnie piętnuje odstępstwa od nich, natomiast Pasek, często nieświadomie, przedstawia negatywne oblicze kultury sarmackiej.

Wacław Potocki należał do najwybitniejszych przedstawicieli literatury baroku i jednocześnie był gorącym patriotą. Jego twórczość wyrastała z głębokiej troski o los Rzeczypospolitej, która w XVII wieku przeżywała liczne wojny, kryzysy gospodarcze i polityczne. Poeta uważał, że obowiązkiem pisarza jest zwracanie uwagi na najważniejsze problemy państwa oraz wskazywanie dróg naprawy. Dlatego jego utwory mają charakter moralizatorski i publicystyczny. Nie są pochwałą bezkrytycznego sarmatyzmu, lecz próbą przywrócenia jego pierwotnych wartości.

Jednym z najbardziej znanych utworów Potockiego są „Zbytki polskie”. Autor z gorzką ironią opisuje życie magnaterii i szlachty, która zamiast troszczyć się o dobro ojczyzny, zajmuje się wystawnymi ucztami, kosztownymi strojami oraz pomnażaniem majątku. W czasie gdy granice państwa są zagrożone, a nieopłacani żołnierze giną w obronie kraju, przedstawiciele wyższych warstw społecznych pozostają obojętni

na los Rzeczypospolitej. Potocki pokazuje, że egoizm i zamięłowanie do zbytku prowadzą państwo do upadku. Dostrzega zbliżającą się katastrofę i ostrzega rodaków przed konsekwencjami ich lekkomyślności.

Podobne przesłanie odnajdujemy w utworze „Czuj! Stary pies szczeka”. Wiersz ma charakter ostrzeżenia skierowanego do całego narodu. Tytułowy pies symbolizuje głos rozsądku oraz doświadczenia, którego nikt nie chce słuchać. Autor ukazuje społeczeństwo niezdolne do wyciągania wniosków z własnych błędów. Szlachta lekceważy zagrożenia, nie przestrzega prawa i nie dostrzega niebezpieczeństwa zbliżającego się do granic państwa. Potocki apeluje o przebudzenie obywatelskiej odpowiedzialności oraz o podjęcie działań mogących uratować ojczyznę.

Najpełniejszym wyrazem patriotyzmu Potockiego jest jednak epepeja „Wojna chocimska”. Poeta sięga do wydarzeń z 1621 roku, przedstawiając zwycięską obronę twierdzy Chocim przed wojskami tureckimi. Nie jest to jedynie opis historycznych wydarzeń, lecz świadome przypomnienie czasów, gdy Polacy potrafili wspólnie walczyć dla dobra państwa. Bohaterowie utworu odznaczają się odwagą, honorem, dyscypliną i gotowością do poświęcenia życia za ojczyznę. Potocki pragnie, aby współcześni mu czytelnicy odnaleźli w tych postaciach wzorce godne naśladowania. W ten sposób literatura staje się narzędziem wychowania obywatelskiego.

Kolejnym ważnym utworem jest „Pospolite ruszenie”. Autor ukazuje szlachtę, która utraciła dawny rycerski etos. Wezwania do walki nie wywołują już entuzjazmu ani poczucia obowiązku. Szlachcice unikają służby wojskowej, troszcząc się przede wszystkim o własny majątek i wygodę. Dobosz nawołujący do obrony kraju pozostaje bez odpowiedzi. Potocki pokazuje, że wolność szlachecka została źle zrozumiana i zamiast służyć państwu, prowadzi do anarchii oraz osłabienia Rzeczypospolitej.

Równie krytyczny charakter posiada obszerny zbiór „Ogród fraszek”. W licznych krótkich utworach poeta piętnuje przekupstwo, bezprawie, prywatę, nadużywanie przywilejów szlacheckich oraz brak odpowiedzialności za los państwa. Szczególnie ostro krytykuje liberum veto, które paraliżowało funkcjonowanie sejmu, a także zanikanie ducha rycerskiego. Zdaniem Potockiego prawdziwy Sarmata powinien kierować się uczciwością, pracowitością, odwagą oraz troską o dobro wspólne, tymczasem współczesna mu szlachta coraz częściej wybiera egoizm i wygodę.

Twórczość Potockiego ukazuje więc pozytywne oblicze sarmatyzmu, rozumianego jako umiłowanie ojczyzny, odpowiedzialność za państwo oraz gotowość do poświęceń. Jednocześnie poeta bezlitośnie obnaża wszystkie zjawiska, które wypaczają tę ideologię. Dzięki temu jego utwory są nie tylko świadectwem epoki, ale również ważnym głosem w dyskusji nad przyszłością Rzeczypospolitej.

Zupełnie inne spojrzenie na sarmatyzm odnajdujemy w „Pamiętnikach” Jana Chryzostoma Paska. Autor nie zamierzał krytykować szlachty ani analizować jej wad. Przedstawiał własne życie, wojenne przygody oraz codzienność ziemiańską, przekonany o słuszności swoich poglądów. Paradoksalnie właśnie dzięki tej szczerości jego dzieło stało się jednym z najcenniejszych świadectw negatywnego oblicza sarmatyzmu.

Pierwsza część „Pamiętników” opisuje wojenne wyprawy autora. Pasek bierze udział w licznych kampaniach wojennych, jednak nie kieruje się przede wszystkim troską o dobro ojczyzny. Wielokrotnie przyznaje, że pociąga go możliwość przeżycia niezwykłych przygód, zdobycia łupów oraz sławy. Wojna staje się dla niego okazją do osobistego awansu i zdobycia doświadczeń, a nie wyłącznie patriotycznym obowiązkiem. Opisuując ważne wydarzenia historyczne, autor koncentruje się przede wszystkim na własnej osobie, często wyolbrzymiając swoje zasługi oraz znaczenie.

Pasek przedstawia siebie jako człowieka odważnego, zaradnego i wyjątkowego. W rzeczywistości jednak ujawnia cechy typowe dla wielu przedstawicieli ówczesnej szlachty: zarozumiałość, skłonność do przechwałek oraz przekonanie o własnej wyższości. Patriotyzm autora ma charakter zaściankowy. Polska jawi się jako kraj wyjątkowy, a Polacy jako naród lepszy od innych. Cudzoziemców traktuje z lekceważeniem, co świadczy o silnie rozwiniętej ksenofobii będącej jedną z charakterystycznych cech późnego sarmatyzmu.

Druga część „Pamiętników” poświęcona została życiu ziemiańskiemu. Dzięki niej poznajemy codzienne obyczaje polskiej szlachty XVII wieku. Pasek opisuje gospodarowanie majątkiem, uczyty, polowania, sąsiedzkie wizyty oraz rodzinne uroczystości. Obraz ten ma wiele walorów poznawczych, ale jednocześnie ukazuje liczne wady społeczeństwa szlacheckiego.

Szczególnie wyraźnie widoczny jest stosunek autora do chłopów. Pasek uważa istniejący porządek społeczny za naturalny i nie dostrzega niesprawiedliwości wynikającej z pańszczyzny. Podwładnych traktuje surowo, a czasem wręcz okrutnie. Nie zastanawia się nad ich losem ani prawami. Świadczy to o przekonaniu, że jedynie szlachta stanowi prawdziwy naród, podczas gdy pozostałe warstwy społeczne mają obowiązek służenia swoim panom.

Negatywnie przedstawiona została również obyczajowość szlachecka. Życie wielu bohaterów podporządkowane jest trosce o majątek, wygodę i prestiż. Nawet starania o rękę Anny Łąckiej przypominają bardziej negocjacje finansowe niż romantyczne zaloty. O wyborze żony decydują przede wszystkim względy majątkowe oraz korzyści rodzinne.

Kolejnym elementem krytycznie ocenianym przez późniejszych badaczy jest religijność szlachty. Pasek opisuje siebie jako człowieka głęboko wierzącego, regularnie uczestniczącego w nabożeństwach i przestrzegającego praktyk religijnych. Jednocześnie nie dostrzega sprzeczności pomiędzy religijnością

a brutalnym traktowaniem przeciwników czy poddanych. Symboliczna jest scena, w której służy do mszy świętej niedługo po zakończeniu krwawej walki. Autor nie widzi w tym nic niestosownego, co pokazuje powierzchowność religijności wielu przedstawicieli epoki.

Pasek jest również człowiekiem niezwykle pewnym siebie. Uważa się za wzorowego obywatela, patriotę i dobrego gospodarza. Nie zauważa własnych wad ani błędów. Dzięki temu współczesny czytelnik może dostrzec mechanizmy myślenia typowego Sarmaty, przekonanego o własnej wyjątkowości oraz nieomyślności. Autor nie zdaje sobie sprawy, że jego relacja odsłania egoizm, materializm, krótkowzroczność, zabobonność oraz brak odpowiedzialności za dobro wspólne.

„Pamiętniki” są więc wyjątkowym dokumentem epoki. Choć ich autor nie zamierzał krytykować sarmatyzmu, stworzył niezwykle sugestywny obraz jego negatywnych stron. W przeciwieństwie do Potockiego nie nawołuje do reform ani nie ostrzega przed upadkiem państwa. Opisuje świat takim, jakim go postrzega, nie dostrzegając jego słabości.

Porównanie twórczości Wacława Potockiego i Jana Chryzostoma Paska pozwala dostrzec dwa odmienne oblicza sarmatyzmu. Potocki reprezentuje nurt krytyczny i patriotyczny. Wierzy, że prawdziwy Sarmata powinien być odważny, odpowiedzialny, uczciwy oraz gotowy do poświęcenia dla ojczyzny. Dlatego bezlitośnie piętnuje wszystkie zjawiska prowadzące do osłabienia państwa. Pasek natomiast, nieświadomie, ukazuje codzienność szlachty wraz z jej wadami: pychą, egoizmem, ksenofobią, materializmem i powierzchowną religijnością. Oba dzieła wzajemnie się uzupełniają, tworząc pełny obraz kultury sarmackiej XVII wieku. Pokazują, że sarmatyzm nie był zjawiskiem jednoznacznym – obok patriotyzmu, odwagi i przywiązania do tradycji rozwijały się również postawy, które przyczyniły się do stopniowego osłabienia i upadku Rzeczypospolitej.

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.